

Приложение №1 к ООП СОО МБОУ «СОШ №3 с. Ножай-Юрт»

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Чеченской Республики

МУ «Отдел образования Ножай-Юртовского муниципального района»

МБОУ «СОШ №3 с. Ножай-Юрт»

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родной (чеченский) язык»

для обучающихся 10– 11 классов

с. Ножай-Юрт 2023г.

КХЕТОРАН КЕХАТ

Программа хЮттийна нохчийн меттан хьехархочунна ишколан дешаран хИнцалерчу тенденцешна а, Iаморан жигарчу методикашна а тIехъажийна йолу дешаран предметан белхан программа хЮттош, методически гIо-накъосталла даран Iалашонца.

Белхан программо хьехархочун таро хуьлуьйтур йу:

1) нохчийн мотт хьехаран процесехь коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь билгалдаьхначу Iаморан личностни, метапредметни, предметни жамIашка кхачош долу хИнцалера некъаш кхочушдан; (кхин дIа – ФПДС КЙД);

2) билггал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Iаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дIасайекъарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Iаморан коьчал карайерзорхъама йалийнчу дешаран гIуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, рузманан-тематикин планировани кечйан.

Личностни а, метапредметни а жамIаш далийна, коьртачу йукъардешаран ишколехь нохчийн мотт хьехаран башхаллаш тидаме а оьцуш.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмето билгалдо предметашна йукъара уьйраш гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца кхочушйар.

«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Нохчийн мотт – нохчийн халкъан ненан мотт, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт.

Нохчийн мотт хааро а, цуьнан тайп-тайпана кепаш, функционални тайпанаш карадерзоро а, цуьнан стилистически башхаллах, суртхЮтторан таронех кхетаро а, нохчийн маттах тайп-тайпанчу тIекаренан хьелашкахь нийса а, эвсараллица а пайдаэца хааро а билгалдоккху адаман кхиаме хилар.

Нохчийн матто, шен тIекаренан а, ойла йовзийтаран а коьрта функцеш кхочушйеш, адамашна йукъахь уьйр латтайо, адаман кхетам а, дог-ойла а кхолларехь дакъалоцу; нохчийн мотт нохчийн халкъан хаамаш, оьздангаллин ламасташ, истори ларйаран а, йовзийтаран а коьрта гIирс бу.

Ишколехь нохчийн мотт Iамор тIехъажийна ду дешархочун оьздангаллин а, коммуникативни а культура кхачаме йалорна а, цуьнан интеллектан а, кхоллараллин а говзалла, ойлайар, исс, суртхЮттор, ша кхочушден дешаран гIуллакх кхиорна а.

Нохчийн мотт Iаморан чулацам иштта тIехъажийна бу функционални говзалла, адаман йешаран, текстех кхетаран, тайп-тайпанчу барамийн текстийн хаамах пайдаэцаран, цуьнан маххадоран, цунах ойлайаран, шен Iалашонашка кхачаран, шен хаарш а, таронаш а шорйаран, йукъараллин дахарехь дакъалацаран интегративни хаар санна, кхиорна. Къамелан а, текстан а гIуллакх нохчийн меттан ишколан курсан къепе кхолларехь коьртаниг ду.

Цаьрца догIуш долу хаарш а, карадерзарш а далийна Iаморан метапредметни, предметни жамIийн ларамехь, Iаморан чулацамехь (дакъош: «Мотт а, къамел а», «Текст», «Меттан функционални тайпанаш»).

Дешаран предметан чулацам кхочушбан таро йу классал араьхарчу гIуллакхдарехь: экскурсеш, тематикин меропрятеш, конкурсаш, и. д.кх.

«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

Коьртачу йукъарчу дешаран программашца нохчийн мотт Iаморан Iалашонаш йу:

патриотизмах кхетар а, иза гучуйаккхар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин шолгIа пачхьалкхан мотт санна, нохчийн халкъан къоман мотт санна ларар; маттаца нохчийн халкъан син хьал лардаран, довзийтаран кепе а, тIекаренан гIирсе а санна кхетаме йукъаметтиг хилар; нохчийн культуре ларам гучубаккхар;

нохчийн мотт адаман кхиаран гIирс, йукъараллин уьйр кхолларан гIирс санна караберзор;

нохчийн маттах, цуьнан дIахIоттамах, функцех, нохчийн меттан стилистически гIирсех хаарш карадерзор; литературин меттан норманаш а, кIамелан обздангалла а практикехь карайерзор; жигара пайдаоьцучу а, нуьцкIаллин а дешнийн хIал тодар а, шен кIамелехь тайп-тайпанчу грамматически гIирсех пайдаэцар а; орфографически а, пунктуационни а говзалла кIахаме йалор, шен кIамел кIахаме далоран лаам кхиор;

кIамелан гIуллакх, адамашна йукIарчу куьцан а, куьцан доцучу а тIекаренан хIелашкахь гонахарчу нахаца эвсара йукIаметтигаш латтош долу коммуникативни карадерзарш кIахаме далор; нохчийн мотт тайп-тайпана хаамаш бовзаран гIирс санна караберзор; ойланан гIуллакх кIахаме далор, нохчийн мотт Iаморехь дустаран, анализан, синтезан, жамIдаран, тайпанашка дIасадекIаран, билгала йолу бакIонаш дIахIитторан, универсальни интеллектан карадерзарш кхиор;

функциональни говзалла кхиор: хаамийн лехам кIочушбаран, оьшу хаам схIакIасторан а, хийцаран а, тайп-тайпанчу барамехь йолчу текстийн чулацам тидаран, царах кхетаран, пайдаэцаран хаарш; текстан хааман-маIнин йухакечдаран стратеги а, говзалла а, некIаш а карадерзор; текстах, цуьнан гIуллакхах, йукIарчу маIнех, маIнин дIахIоттамах, авторан коммуникативни Iалашонах, меттан гIирсийн гIуллакхах кхетаран кепаш карайерзор.

ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ «НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

Коьртачу йукIарчу дешаран Федеральни пачхIалкхан дешаран стандартаца догIуш, «Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предмет йукIайоьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Iамо декхариьлахь долу предмет а йу.

Дешаран хIесапца нохчийн мотт Iаморна билгалдаькхина 67 сахьт:

10 классехь – 34 сахьт (кIиранахь – 1 сахьт), 11 классехь – 33 сахьт (кIиранахь – 1 сахьт).

«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

10 КЛАСС

Маттах лаьцна йукIара хаамаш

Нохчийн мотт – Нохчийн Республикин пачхIалкхан мотт. Нохчийн мотт – нохчийн кIоман мотт. Мотт – адамийн уьйран а, кхиаран а, кIийсаман а гIирс

Меттан мехаллех а, йукIараллин дахарехь цо дIалоцучу меттигах а кхеташ хилар

Фонетика. Графика. Орфоэпи

Фонетика а, графика а, орфоэпи а лингвистикин дакIош санна. Аз – меттан уггар а жима дакIа. Озан а, элпан а дазар. ХIинцалера нохчийн абат. Фонетически транскрипцин цхIайолу кепаш (элементаш). МукIа а, мукIаза а аьзнаш. КIамелдарехь аьзнийн хийцадалар. Нохчийн меттан шатайпана аьзнаш. Деха а, доца а мукIа аьзнаш. Дифтонгаш. Нохчийн меттан интонаци, интонационни конструкцийн коьрта тайпанаш. Орфоэпин коьрта норманаш.

Деха а, доца а, мукIа а, мукIаза а, зевне а, кIора а аьзнаш кIестор. Дешан озан а, элпан а хIоттам дуьхь-дуьхIал хIоттор. Дешан озан-элпан анализ йар. Дешнаш дакIошка декIар. Дош цхIана моIанера вукху моIане сехIадаккхаран хаарш карадерзор. Нохчийн меттан интонаци а, орфоэпически норманаш а карайирзина хилар. Нохчийн меттан интонацин а, аьзнийн кIепен а башхаллех кхеташ хилар.

Дешнийн латтам а, дешнийн кхолладалар а

Морфема меттан жима а, маIне а дакIа хиларх кхетар. Дешан лард а, чаккхе а. Орам. ЦхIанаораман дешнаш. Орамерчу элпийн хийцадалар.

Суффикс. Дешхьалхе.

Схьадовлаза а, схьадевлла а дешнаш. Дошкхолладаларх а, хийцадаларх а болу кхетам. Дошкхолларан а, формаххолларан а морфемаш. Нохчийн меттан дошкхолларан коьрта некъаш. Дошкхолладаларан га (пара) а, дошкхолладаларан зIе а. Морфемни а, дошкхолладаларан а дошамаш.

Нохчийн дешан хIоттаман башхаллех кхеташ хилар. Дешнаш а, дешан форманаш а кхолларехь морфемаша дечу гIуллакхах кхеташ хилар. Дешан морфемаш къастор. Дошкхолларан дакъошка хьаьжжина, дешан мехалла билгалйар. Цхьанаораман дешнаш харжар, къамелехь царах пайдаэцар. Дешнийн зIенаш а, дешнаш кхолларан коьрта некъаш а билгалдар. Тайп-тайпанчу некъашца дешнаш кхолла хаар карадерзор. Нийсайаздарехь дошкхолладаларан а, морфемийн а декъехула карадирзинчу хаарех, шардарех пайдаэцар. Тайп-тайпана хьесапаш морфемийн а, дошкхолладаларан а дошамашца кхочушдар.

Дешан хIоттамца дешнаш таллар, дошкхолладаларан таллам бар.

Лексикологи. Фразеологи

Дош – меттан цхьа дакъа. Дешан лексически а, грамматически а маъIна. Къоман оздангаллин маъIнин дакъа шайца долу дешнаш. ЦхьанамаъIнин а, дукхамаъIнийн а дешнаш, дешан нийса а, тIедеана а маъIна. Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.

Нохчийн меттан лексика, шен схьайаларе хьаьжжина (билггала нохчийн а, тIеэцна а), жигара а, кIезиг пайдаоьцу а (историзмаш, архаизмаш, неологизмаш), цунах пайдаэцаран гуо (йукъара, шуьйра пайдаоьцу дешнаш, диалектизмаш, терминаш, профессионализмаш).

Лексикин стилистически дакъош: книжни, йукъара, къамелан.

Фразеологизмаш, церан билгалонаш а, маъIна а. Аларш, дустарш, кицанаш.

Нохчийн меттан дошамаш. Шинаметтан дошамаш.

Дахаран хьелашкахь тIекареш дIакхехьарна оьшучу барамехь лексически а, фразеологически а аларш карадерзор. ТIекаре йаран хьоле а, Iалашоне а хьаьжжина, къамелехь шайн маъIнашца вовшашца даза тарлуш долчу дешнех пайдаэцар. Дешнийн маъIнаш къасторхьама а, синонимаш, антонимаш, фразеологически цхьаьнакхетарш харжархьама а, тайп-тайпанчу дошамашца болх бар. Дош лексически къастор.

Морфологи

Морфологи – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан къамелан дакъош. Коьрта къамелан дакъош. Церан грамматически маъIна а, морфологически билгалонаш а, синтаксически гIуллакх а. Нохчийн меттан дожарийн къепе: маъIна, кепаш, пайдаэцар. Нохчийн меттан къамелан дакъойн хенийн, классан гайтабийн къепе: маъIна, кепаш, пайдаэцар. ГIуллакхан къамелан дакъош. Церан маъIна, морфологически билгалонаш, синтаксически гIуллакх. ГIуллакхан къамелан дакъойн тайпанаш: маъIна, хIоттам, синтаксически гIуллакх. Айдардешнаш а, азтардаран дешнаш а

. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн къамелан дакъойн йукъара долчух а, йукъара доцчух а кхетарШайн коьртачу билгалонашца тайп-тайпана къамелан дакъош довзар. Дош морфологически къастор. Нохчийн литературни меттан норманашца догIуш тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнийн кепех (форманех) пайдаэцар

11 КЛАСС

Синтаксис. Цхьалхе а, чолхе а предложени. Ма-дарра а, лач а къамел.

Синтаксис – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан синтаксисан дакъош. Дешнийн цхьаьнакхетар а, цуьнан дIахIоттам а, тайпанаш а. Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнийн уьйр а, тайпанаш а (бартбар, урхалла, тIетовжар). Предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически маъIна а. Аларан Iалашоне а, эшаре а хьаьжжана, предложенийн тайпанаш. Предложени кечйеш болу гIирсаи: эшар (интонаци), логически тохар, дешнийн къепе. Предложенин грамматически бух

Цхьалхе а, чолхе а предложенеш. Цхьалхе предложени. Предложеннин коьрта а, коьртаза а меженаш а, церан хилар а. Цхьалхечу предложенийн тайпанаш: шинахІоттаман а, цхьаныхІоттаман а, йаьржина а, йаржаза а, йуьззана а, йуьззана йоцу а, чолхейаьлла а, чолхейалаза а. ЦхьаныхІоттаман предложенийн тайпанаш. Чолхейаьлла предложени. Цхьанатайпанчу а, шакъаьстинчу а меженашца а, тІедерзарца а, йукъадалочу дешнашца а, йукъайалочу конструкцешца а йолу предложенеш.

Чолхе предложени, цуьнан дІахІоттам а, грамматически бух а. Чолхечу предложенийн тайпанаш: хуттургийн а, хуттургаш йоцу а, чолхе-цхьаьнакхетта а, чолхе-кара а. Чолхе-цхьаьнакхетта предложени: дІахІоттам, тайпанаш, вовших йозаран гІирсаш а, кепаш а. Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенешкара цхьалхечу предложенийн маьІнаш. Эшар (интонаци), сацаран хьаьркаш. Чолхе-кара предложенеш: дІахІоттам, тайпанаш. Чолхе-карачу предложенехь коьртачу а, тІетухучу а предложенийн уьйран гІирс. Эшар (интонаци), сацаран хьаьркаш

Хуттургаш йоцу чолхе предложени, дІахІоттам. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкара цхьалхечу предложенийн маьІнаш. Эшар (интонаци), сацаран хьаьркаш. Нехан къамел довзийтаран кепаш. Текст синтаксически дакъа санна. Предложенийн а, текстан дакъойн а уьйрийн гІирсаш а, кепаш а.

Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнийн уьйран кеп къастор, предложеннин грамматически бух билгалбар. Цхьалхечу а, чолхечу а предложенийн тайпанаш билгалдар. Предложени синтаксически къастор. Чолхе-кара предложенеш цхьалхечу а, цхьалхенаш чолхечу а предложенешка йерзор. Текст а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а кхолларан норманаш ларйар

Ма-дарра а, лач а къамел. Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор. Ма-дарра къамелехь сацаран хьаьркаш. Цитаташ а, цаьргахь сацаран хьаьркаш а.

Пунктуа̀ци. Орфографи.

Пунктуа̀ци нийсайаздаран бакъонийн къепе санна. Пунктограммех кхетам балар. Предложеннин чаккхенгахь, цхьалхечу (чолхейаьллачу а, чолхейалазчу а), чолхечу предложенешкахь, ма-дарра къамелехь, цитаташкахь, диалогехь сацаран хьаьркаш.

Пунктуа̀ционни хааршца йоьзна само кхиор. Йозанехь пунктуа̀ционни коьрта норманаш ларйар. Дош орфогрaфически къастор. Пунктуа̀ционни къастор. Орфогрaфически а, пунктуа̀ционни а хьесапаш кхочушдеш орфогрaфически дошамех, нийсайаздаран справочникех пайдаэцар.

Орфографи дешнаш а, церан кепаш нийсайазйаран бакъонийн система санна. Орфогрaммех кхетам. Орамехь мукъа а, мукъаза а элпаш нийсайаздар. Ъ, Ь нийсайазйар. Дешнаш цхьаьна а, къаьстина а, дефисца а йаздар. Дош дехьадаккхар. Доккха а, жима а элпаш йаздар. Нийсайазйаран дошамаш

КОЪРТАЧУ ЙУКЪАРЧУ ДЕШАРАН ТІЕГІАНЕХЬ «НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

Коьртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа карайерзоран личностни жамІашка кхочу дешаран а, кхетош-кхиоран а гІуллакхийн цхьааллехь, нохчийн къоман ламасталлин социокультурни, синъоьздангаллин мехаллашца, йукъараллехь тІеэцначу низаман бакъонашца, норманашца догІуш а долуш, цул сов, жамІаша ша-шен довзарехь, ша-шен кхетош-кхиорехь, ша-шен кхиорехь адаман чобъхара хьелаш кхолларехь аьтто а бо.

Коьртачу йукъарчу дешаран нохчийн меттан Герггара белхан программа

карайерзоран личностни жамIаша гайта деза позитивни мехаллех кхетаран къепен куыйгаллица болх бан дешархой кийча хилар, цуьнан къепен буха тIехь а, кхетош-кхиоран гIуллакхдаран коьрта некъаш кхочушдарехь а гIуллакхдаран зеделларг совдаккхар, цу йукъахь кху декъахь:

Граждански кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш кхочушдан а, цуьнан бакъонаш тIеэца а кийча хилар, кхечу адамийн бакъонаш, маршо, бакъдолу хъашташ ларар; доьзалан, дешаран хьукматан, меттигерчу йукъараллин, виначу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар, цу йукъахь нохчийн маттахь йазийнчу литературин произведенешкахь гайтинчу хъелашца дустарехь дакъалацар а; экстремизман, дискриминацин муьлхха а кеп тIецаэцар; адаман дахарехь тайп-тайпанчу йукъараллин институташа дечу гIуллакхах кхетар; коьртачу бакъонех, маршонах, гражданинан декхарех, йукъараллин норманех, нохчийн маттахь йазийнчу литературин произведенешкарчу масаллийн буха тIехь кхийнчу поликультурни йукъараллехь адамийн вовшашца йолчу йукъаметтигийн бакъонех лаьцна кхетам хилар; цхьаьна тайп-тайпана гIуллакхаш кхочушдан кийча хилар, вовшех кхета, вовшашна гIо дан гIертар; ишколан шайн урхаллехь жигара дакъалацар; гуманитарни гIуллакхдарехь дакъалаца кийча хилар.

Патриотически кхетош-кхиоран:

Нохчийн Республикин пачхьалкхан матто санна нохчийн матто дечу гIуллакхах кхетар; нохчийн мотт, истори а, шен мехкан культура а йовза лаам гучубаккхар; нохчийн маттаца, шен Даймехкан кхиамашца, Илманца, исбаьхьаллица, тIеман хьуьнаршца, халкъан кьинхьегаман кхиамашца, (цу йукъахь исбаьхьаллин произведенешкахь гайтинарш а), мехала йукъаметтигаш йолуш хилар; Нохчийн Республикин символш, пачхьалкхан дезденош, исторически а, Iаламан а тIаьхьало,хIолламаш, тайп-тайпанчу къаьмнийн ламасташ ларар.

Синьобьдангаллин кхетош-кхиоран:

гIиллакх-обьдангалла къасточу хъелашкахь обьдангаллин мехалла а, норманаш а йовзар; шен леларан, цу йукъахь къамел даран а, шегара даьллачун а, ткъа иштта обьдангаллин, бакъонийн норманашка хъаьжжина, кхечу адамийн леларан а, цаьргара даьллачун а мах хадо кийча хилар, диначу хIуманан хин йолчу тIаьхьалонах кхетар тидаме а оьцуш; йукъараллехь лело ца догIу гIуллакхаш адамийн леларан норманашца а, бакъонашца а цхьаьна ца догIу гIуллакхаш жигара тIецаэцар; шен а, йукъараллин а меттиган хъелашкахь адаман маршо а, жопалла а.

Эстетически кхетош-кхиоран:

шен а, кхечу а халкъийн исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепех, ламастех, кхоллараллех кхеташ хилар; исбаьхьаллин эмоцин тIеIаткъамах кхетар; зIенан а, ша-шен гайтаран а гIирсех санна исбаьхьаллин культурин мехаллех кхетар; даймехкан а, дуьненан а исбаьхьаллин мехаллех кхетар; исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашкахь ша-шен гайтаре гIертар.

Физически кхетош-кхиоран, могашаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:

шен дахарехь, книгаш йешарехь зеделлачунна тIе а тевжаш, дахаран мехаллех кхетар; шен могашаллина жопаллехь хилар а, дахаран могашчу кепана тIехьяжам хилар а (аьхна кхача, гигиенин бакъонаш ларйар,

дІанисийина дешаран а, садаІаран а раж; диллина физически жигаралла); тІаьхьенех кхетар, зене марздаларш (спирт малар, цигаьрка озар, наркотикашка марзвалар), физически (а, синІаткъаман а, могашаллина зене йолу кхин тайпа кепаш тІецаэцар; кхерамзаллин бакъонаш ларйар, цу йукъахь ишколан меттан дешаран процессехь интернет-гуонехь кхерамзаллин леларан карадерзарш а; халахетарех а, хийцалуш долчу йукъараллин, хааман, Іаламан хьолех а вола хьуьнар хилар, цу йукъахь шена зеделлачух кхеташ а, кхин дІа йолу Іалашонаш хІиттош а; йемал ца беш, ша а, кхиберш а тІеэца хаар; шен а, кхиболчеран а синхаамийн хьолах кхета хаар, шегара хьал гайтархьама меттан гІирсех нийса пайдаэцар, цу йукъахь нохчийн маттахь йазийнчу литературин произведенешкарчу масалшна тІе а тевжаш; рефлексин карадерзарш кхиор, шегара а, ткъа иштта кхечу стагера а гІалат дала бакъо хилар къобалдар.

Къинхъегаман кхетош-кхиоран:

технологин а, йукъараллин а хьажаман практикин хьесапаш (добъзалан, ишколан, гІалин, мехкан дозанехь) кхочушдарехь жигара дакъалаца тІехьажам хилар, цу тайпана гІуллакх дІадола, план хІотто а, ша кхочушдан а хьуьнар хилар;

корматаллаш а, тайп-тайпана къинхъегам а практикехь Іамо дог дар, цу йукъахь Іамочу предметан хаарех пайдаэцаран а, филологаша, журналисташа, йаздархоша бен болх бовзаран а буха тІехь а; къинхъегаме а, къинхъегаман жамІашка а ларам хилар; шен а, йукъараллин а хьашташ тидаме а оьцуш, кхетарца харжар, дешаран, дахаран хьесапийн шен траектори дІахІоттор; хиндолчух долу шен хьесапаш схьадийца хаар.

Экологин кхетош-кхиоран:

гонахарчу декъехь хьесапаш кхочушдархьама йукъараллин а, Іаламан а Іилманийн декъехь долчу хаарех пайдаэцар, дечун план хІоттор, гонахарчарна цунах хила тарлучу тІаьхьалонан мах хадор; экологин проблемех лаьцна шена хетарг хьекъале а, нийса а схьаала хаар;

экологин культурин тІегІа лакхайаккхар, экологин проблемаш йаккхий хиларх а, уьш къасто некъаш лаха дезарх а кхетар; гонахарчарна зуламе долу дараж жигара тІецаэцар, цу йукъахь экологин проблемаш ойъу литературин прозведенеш йовзарца кхиьнарш а; Іаламна, йукъараллина, технологина йукъахь долчу хьелашкахь гражданина а, хьаштхочо а санна айхьа дан дезачух кхетар; экологин хьажаман практикин гІуллакхдарехь дакъалаца кийча хилар.

Іилманан довзаран мехаллин:

адаман а, Іаламан а, йукъараллин а кхиаран коьртачу низамех, адаман Іаламан а, йукъараллин а гуонаца йолчу уьйрех, меттан кхиаран низамех лаьцначу Іилманан кхетамийн вайн заманан къепеца гІуллакхдарехь кхиар; меттан а, йешаран а культура, йешаран говзалла дуьне довзаран гІирс санна карайерзор; ишколан меттан дешаран башхаллаш лоруш, лехаман гІуллакхдаран коьрта хаарш карадерзор; зеделлачух, диначух, тидамех кхетарна тІехьажам а, шен а, йукъарчу а хьоле кхачаран некъаш кхачаме дало гІертар а.

Дешархо йукъараллин а, Іаламан а гуонан хийцалучу хьолех воларан:

йукъараллин зеделларг, коьрта йукъараллин гІуллакхаш, йукъараллехь леларан бакъонаш, норманаш, йукъарлонашкахь а, тобанашкахь а йукъараллин дахаран кепаш дешархоша карайерзор, корматаллин

гІуллакхдарца, ткъа иштта доьзал а, кхечу культурин гуонера нахаца йукъараллин зІе хиларан гурашкахъ вовшахтоьхна тобанаш а йукъа а лоцуш; билггал доьчу хьелашкахъ зІе хиларан хьашт, кхечеран хаарш а, царна зеделларг а тІеэца кийча хилар; практически гІуллакхдарца шена хууш долчун тІегІа лакхадаккхарехъ билггал доьчу хьелашкахъ даран хьашт хилар, цу йукъахъ кхечу нахах Іама хаар а, цхьаьна гІуллакхдарехъ кхечарна зеделлачух девза гІуллакхаш, карадерзарш, керла хаарш тІеэца хаар а; объектех, хиламех лаьцна гипотезаш, цу йукъахъ хьалха бевзаш цахилларш а, кхетамаш, ойла кепе йалоран, васташ цхьаьнадалоран говзалла а, керла хаарш а кхио оьшуш хилар а; шен хаарш кьен хиларх кхетар, шен кхиаран хьесап хІоттор; коьртачу кхетамех, терминех, кхиаран концепцин декъехъ шена хетачух пайдаэца хаар, экономикин, йукъараллин, Іаламан вовшашца йолу уьйр гучуйаккха а, талла а хаар, гонахарчунна Іаткъам бар, Іалашонашка кхачар, кхайкхамаш а, хила тарлун йаккхий тІаьхьалонаш а эшор тидаме а оьцуш, ша дечун мах хадо хаар;

книгаш йешарехъ, къамел дарехъ, дахарехъ зеделлачунна тІе а тевжаш, Іаткъамечу хьолах кхета, хуьлучу хийцамийн, церан тІаьхьалонийн мах хадо; Іаткъамечу хьолан мах хадо, тІеэцна сацамаш, дараш нисдан; кхераман, тІаьхьалонан мах хадо а, кепе йало а, зеделларг кхио, хІоьттинчу хьолахъ диканиг лаха хаа; кхиаман гаранти йоцуш, гІуллакх дан кийча хила хьуьнар хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

1. Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор

Коьрта маьІинин дараш:

меттан даьбойн, меттан хиламийн, процессийн ладаме билгалонаш гучуйаха а, билгалйаха а;

меттан даьбош (хиламаш) тайпанашка дІасадекъаран ладаме билгало, жамІдарна а, дустарна а бахъанаш, кхочушйечу анализан критереш къасто; ладамечу билгалоне хьаьжжина, меттан даьбош тайпанашка дІасадекъа;

низаме хьаьжжина дерг а, цхьаьнацадогІург а къасточу факташкахъ, хаамашкахъ, тидамашкахъ гучудаккха; низаме хьаьжжина дерг а, цхьаьнацадогІург а гучудаккхаран критереш йала;

хІоттийна дешаран декхар кхочушдарна оьшучу текстан хааман къоьлла гучуйаккха;

меттан процессаш Іаморехъ бахъанин-тІаьхьалонан уьйраш гучуйаха; дедукцин а, индукцин а ойланаш сацарх, тера йогІу ойланаш сацарх пайдаэцарца жамІаш дан; уьйрех лаьцна гипотезаш кепе йало;

текстийн тайп-тайпанчу кепашца, меттан тайп-тайпанчу даьбошца болх барехъ дешаран хьесап кхочушдаран кеп шен лаамехъ харжа, кхочушдаран вариантш йустуш а, гІолехъ вариант хоржуш а, ша билгалйина критереш тидаме оьцуш а.

Коьрта лехаман дараш:

хаттарех пайдаэца мотт Іаморехъ хааран лехаман гІирсах санна;

хьолан бакъ долчун а, лууш долчун а йукъара цхьаьнацадогІург гойту хаттарш кепе дало а, долуш дерг а, лоьхуш дерг а шен лаамехъ дІахІотто а;

шена хетарг а, кхечарна хетарг а бакъ хиларх лаьцна гипотеза кхолла, шена хетарг а, ойла а тІечІагІйан;

дарийн алгоритм хІотто, дешаран хьесап кхочушдарехъ цунах пайдаэца;

меттан даьбойн, процессийн, бахъанин-тІаьхьалонан уьйрийн, объектийн вовшашца йозуш хиларан башхаллаш дІахІитторехъ ша хІоттийнчу планаца

жима таллам бан;

лингвистически таллам (эксперимент) барехъ схъаэцначу хааман мегаш хиларан а, бакъхиларан а мах хадор; биначу тидаме, талламе хъаьжжина, жамIаш ша кепе дало; схъаэцна жамIаш бакъхиларан мах хадоран гIирсаш караберзо;

процессийн, хиламийн кхин дIа хила тарлуш долу кхиар а, тера догIучу хъелашкахъ церан тIаьхалонаш а билгалйаха, ткъа иштта керлачу хъелашкахъ а, контексташкахъ а церан кхиарах лаьцна шайна хетарг ала.

Хаамца болх бар:

деллачу дешаран хъесапе а, йалийнчу критерешка а хъаьжжина, хаамаш лахарехъ а, схъакъасторехъ а тайп-тайпанчу кепех, гIирсех, жоп дехарх пайдаэца;

тексташкахъ, таблицашкахъ, схемашкахъ белла хаам схъакъасто, талла, къепе бало, хааман кхетам бала, цуьнан жамI дан;

чулацамехъ болу хаам бакъ хиларе а, мегаш хиларе а хъаьжжина, текстан мах хадорхъама а, дешаран хъесапаш

кхочушдаран Iалашонца оьшучу хаамах кхетархъама а ладогIаран а, йешаран а тайп-тайпанчу кепех пайдаэца;

хIиттийнчу Iалашонашка хъаьжжина, цхъана йа масех хьостанера хаамаш схъаэцархъама, жамIдархъама, къепе балорхъама маьIнин йешарх пайдаэца;

тайп-тайпанчу хаамийн хьостанашкара тера догIу тIечIагIдарш каро (цхъа ойла, верси бакъйеш йа харцйеш йолу);

хаам луш йолу уггар гIолехъ кеп (текст, презентаци, таблица, схема) ша схъахаржа а, кхочушден хъесапаш, коммуникативни хIоттаме хъаьжжина, чолхе йоцчу схемашца, диаграммашца, кхечу графикаца, церан вовших йозуш хиларца гайта а;

хъехархочо йеллачу йа ша хIоттийнчу критерешца хааман тешаме хиларан мах хадор;

хаамаш къепе бало а, эвсараллица дагахъ латто а.

2. Дешаран универсальни коммуникативни дарах карадерзор

ТIекаре:

тIекаренан хъелашка, Iалашонашка хъаьжжина, хетарг кхолла а, цунах кхета а, эмоцеш гайта; диалогашкахъ а, дискуссешкахъ а, барта монологически къамелехъ а, йозанан тексташкахъ а ша (шена хетарг) гайта;

тIекаренан ишарш йаран (дешнашца боцу) гIирсаш бовза, йукъараллин хъаьркийн маьIнех кхета;

къовсаме хъелаш кхолладаларан бахъанаш довза, къовсамаш малбан, дагадовла;

кхечеран дагахъ долчух кхета, къамелхочуьнца лараме хила, хъайн дуьхъалонаш оьздачу кепе йерзо;

диалог/дискусси дIайахъарехъ йийцаре йиллинчу темица догIу хаттарш дала а, хъесап кхочушдарна а, дика лаарца йолчу тIекаренна тIетарна а тIехъажийна йолу ойланаш ала а;

шена хетарг диалоган кхечу декъашхошна хетачунна дуьхъалхIотто, башхаллаш а, позицийн тера хилар а гучудаккха;

йиначу меттан анализан, кхочушйинчу лингвистически экспериментан, талларан, проектан жамIаш нахана гуш-хезаш довзийта;

презентацин Iалашо а, аудиторин башхаллаш а лоруш, къамел даран барам ша харжа, цуьнга хъаьжжина, иллюстрацин материалах пайдаэцарца барта а, йозанан а тексташ хIитто.

Цхъаьна гІуллакхдар:

билгал йолу проблема кхочушйарехь тобанца а, ша а бен болх гІолехь хиларх кхета а, цунах пайдаэца а, йуьхьарлаьцна Іалашо кхочушйарехь вовшашца зІе хиларан тобанан кепех пайдаэцар оьшуш хилар билгалдаккха;

цхъаьна гІуллакхдаран Іалашо йуьхьарлаца, цу Іалашоне кхача цхъаьна дарапш хІитто: гІуллакх дІасадекъа, барт бан, цхъаьна бечу белхан процесс а, жамІ а дийцаре дан; масех адамна хетачун жамІ дан, куьйгалла дан, тІедиллар кхочушдан, муьтІахь хила кийча хилар гучудаьккха;

цхъаьна бен болх вовшахтохаран план хІотто, шен гІуллакх къасто (вовшашца зІе хиларан массо а декъашхочунна бакъахьа хетарг а, церан таронаш а лоруш), тобанан декъашхошна йукъахь хьесапаш дІасадекъа, белхан тобанийн кепашкахь дакъалаца (дийцаре диллар, вовших дагавалар, «хьен штурм», кхийерш а);

белхан шен дакъа кхочушдан, оцу декъехь лакхарчу жамІашка кхача, тобанан кхечу декъашхойн дарапша шен дарийн уьйр хилийта;

йукъарчу балха тІехь ша дакъалацаран эсараллин мах хадо вовшашца зІе хиларан декъашхоша шаьш хІиттийнчу критерешца; жамІаш йуьхьанцарчу хьесапца а, тобанан хІора декъашхочун цу жамІашка кхачоран гІуллакхца а дуста, жопаллин гуо дІасабекъа а, тобанна хьалха отчет йала кийча хила а.

3. Дешаран универсальни регулятивни дарапш карадерзор

Ша-шен вовшахтохар:

дешаран а, дахаран а хьелашкахь кхочушйен проблемаш гучуйаха;

сацам баран тайп-тайпана некъаш довза (ша цхъамма, тобанехь сацам бар, тобано сацам бар);

хьесап кхочушдаран алгоритм (йа цуьнан дакъа) ша хІотто, болчу гІирсашка а, шен таронашка а хьаьжжина, дешаран хьесап кхочушдаран кеп къасто, сацаман йелла вариантш тІечІагІйан;

дарийн план ша хІотто, иза кхочушйарехь оьшу нисдарш йукъадало;

шена хетарг къасто а, шен сацамах жопалла тІеэца а.

Ша-шен таллар:

ша-шен талларан (цу йукъахь къамелан а), ша-шен догдаийтаран, рефлексин тайп-тайпана кепаш карайерзо;

дешаран хьолан нийса мах хадо а, иза хийцаран план йало а;

дешаран хьесап кхочушдарехь хила тарлуш йолу халонаш ган а, хийцалучу хьелашна адаптаци йан а;

гІуллакхдаран жамІашка кхачаран (цакхачаран) бахъанех кхето; коммуникативни аьтто цахиларан бахъанех кхета а, уьш ца хилийта хаа а, карадерзийнчу къамелан зеделлачун мах хадо, тІекаренан Іалашонашка а, хьелашка а хьаьжжина, шен къамел нисдан а; тІекаренан Іалашонан а, хьелийн а жамІ цхъаьнадаран мах хадо.

Синхаамийн интеллект:

шен а, кхечеран а синхаамаш тІехь урхалла даран хьуьнар кхио;

синхаамаш хиларан бахъанаш гучудаха а, талла а; кхечу стеган дагахь долчух а, цуьнан бахъанех а кхета, къамелан хьал а толлуш; шен синхаамаш гайтаран кеп нисйан.

Ша а, кхиберш а тІеэцар:

кхечу стагах а, цунна хетачух а кхеташ хила; ша а, кхиверг а гІалатвала бакъо йолуш хиларх кхета;

ша а, кхиберш а, йемал ца беш, тІеэцар; цІеначу дагара хила;

гонахарчу дерригенна а Іуналла дан йиш цахиларх кхета.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

10 КЛАСС

Нохчийн маттах болу йукъара хаамаш

Нохчийн мотт – иза нохчийн къоман а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан а мотт а, къоман историн, культурин бух а бу. Цуьнца доьзна ду къоман кхиар а.

Ненан меттан метапредметни декхарша билгалбоккху берана, цо школахь доьшучу хенахь, иза личность санна, кхиорехь массо тайпана а, йукъарчу амалехь а бен тIеIаткъам. Мотт дешархочун ойла, кхетам, суртхIотторан, кхоллараллин хьуьнарш кхиоран; личность санна, ша-шен вовзийтаран, ша-шена керла хаарш карадерзоран хьуьнарш кхиоран а бух бу, дешаран гIуллакх а цхьаьна вовшахтохар йукъа а лоцуш. Ненан мотт къоман культурин, литературин, синъобздангаллин мехаллашка а, адаман обздангаллин, историн зеделлачуьнга а кхачоран гIирс а, дахарехь дIалоцу меттиг къасторан некъ а бу. Нохчийн мотт караберзоро таро лур йу дешархошна вовшашца йукъаметтигаш дIакхехьа, боккхачу кхиамца кхидолу меттанаш а, дешаран предметах а Iаморехь онда гIорттор хилла дIахIотта а, хийцалучу хIокху дахарехь шен меттиг каро а.

ХIума довзаран гIирс ша хиларе терра, матто ойла кхиайарна а, интеллектуальни а, кхоллараллин хьуьнарш кхиорна а, шаьш кхочушдечу дешаран гIуллакхийн шардарш карадерзорна а, шен хаарш лакхадахарна а, ша-шен вовзийтарна а тIехь аьтто бо.

Шен къоман обздангалла а, литература а, синъобздангаллин мехаллаш а, дуьненан Iилма а, культура а йовзарехь мехала гIирс а бу нохчийн мотт.

Фонетика. Графика. Орфоэпи

Фонетика а, графика а, орфоэпи а лингвистикин дакъош санна. Аз – меттан уггар а жима дакъа. Озан а, элпан а дазар. ХIинцалера нохчийн абат. Фонетически транскрипцин цхьайолу кепаш (элементаш). Мукъа а, мукъаза а аьзнаш. Къамелдарехь аьзнийн хийцадалар. Нохчийн меттан шатайпана аьзнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш. Дифтонгаш. Нохчийн меттан интонаци, интонационни конструкторин коьрта тайпанаш. Орфоэпин коьрта норманаш.

Деха а, доца а, мукъа а, мукъаза а, зевне а, къора а аьзнаш къестор. Дешан озан а, элпан а хIоттам дуьхь-дуьхьал хIоттор. Дешан озан-элпан анализ йар. Дешнаш дакъошка декъар. Дош цхьана моIанера вукху моIане сехьадаккхаран хаарш карадерзор. Нохчийн меттан интонаци а, орфоэпически норманаш а карайирзина хилар. Нохчийн меттан интонацин а, аьзнийн къепен а башхаллах кхеташ хилар.

Дешнийн латтам а, дешнийн кхолладалар а.

Дашехь морфемаш йовза (орам, дешхьалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схьакъасто.

Цхьанаораман (гергара) дешнаш харжа а, къасто а. Дешнийн кхолладаларехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь хийцалуш долу аьзнаш каро.

Схьадевлла а, схьадовлаза а долчу дешнийн лардаш къасто. Дошкхолладаларан коьрта кепаш, дешнийн кхолладаларан зIенаш къасто. Дешхьалхенан а, суффиксан а гIоьнца а, ткъа иштта лардаш вовшахкхетарца а дешнаш кхолла.

Дешнийн морфемни анализ йан. Чолхе дацдина дешнаш нийса дIаала а, царах нийса пайдаэца а.

Лексикологи. Фразеологи

Дош – меттан цхьа дакъа санна. Дешан лексически а, грамматически а маъIна довза. Къоман обздангаллин маъIнин дакъа шайца долу дешнаш схьакъасто. ЦхьанамаъIнин а, дукхамашIинийн а дешнаш, дешан нийса а, тIедеана а маъIнаш къасто. Синонимаш, антонимаш, омонимаш къасто.

Нохчийн меттан лексика, шен схъайаларе хъаьжжина (билгала нохчийн а, тIеэцна а), жигара а, кIезиг пайдаоьцу а (историзмаш, архаизмаш, неологизмаш), цунах пайдаэцаран гуо (йукъара, шуьйра пайдаоьцу дешнаш, диалектизмаш, терминаш, профессионализмаш).

Лексикин стилистически дакъош довза: книжни, йукъара, къамелан.

Фразеологизмаш, церан билгалонаш а, маъІна а хаа. Аларш, дустарш, кицанаш довза.

Нохчийн меттан дошамаш йовза. Шинаметтан дошамах пайда эца.

Дахаран хъелашкахъ тIекаresh дIакхехъарна оьшучу барамехъ лексически а, фразеологически а аларш карадерзор. ТIекаре йаран хьоле а, Іалашоне а хъаьжжина, къамелехъ шайн маъІнашца вовшашца даза тарлуш долчу дешнех пайдаэцар. Дешнийн маъІнаш къасторхъама а, синонимаш, антонимаш, фразеологически цхъаьнакхетарш харжархъама а, тайп-тайпанчу дошамашца болх бар. Дош лексически къастор.

Морфологи

Морфологи – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан къамелан дакъош. Коьрта къамелан дакъош. Церан грамматически маъІна а, морфологически билгалонаш а, синтаксически гIуллакх а. Нохчийн меттан дожарийн къепе: маъІна, кепаш, пайдаэцар. Нохчийн меттан къамелан дакъойн хенийн, классан гайтамийн къепе: маъІна, кепаш, пайдаэцар. ГIуллакхан къамелан дакъош. Церан маъІна, морфологически билгалонаш, синтаксически гIуллакх. ГIуллакхан къамелан дакъойн тайпанаш: маъІна, хIоттам, синтаксически гIуллакх. Айдардешнаш а, азтардаран дешнаш а.

Шайн коьртачу билгалонашца тайп-тайпана къамелан дакъош довзар. Дош морфологически къастор. Нохчийн литературни меттан норманашца догIуш тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнийн кепех (форманех) пайдаэцар. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн къамелан дакъойн йукъара долчух а, йукъара доцчух а кхетар.

Морфема меттан жима а, маъІне а дакъа хиларх кхетар. Дешан лард а, чаккхе а. Орам. Цхъанаораман дешнаш. Орамерчу элпийн хийцадалар. Суффикс. Дешхъалхе.

Схъадовлаза а, схъадевлла а дешнаш. Дошкхолладаларх а, хийцадаларх а болу кхетам. Дошкхолларан а, формаххолларан а морфемаш. Нохчийн меттан дошкхолларан коьрта некъаш. Дошкхолладаларан га (пара) а, дошкхолладаларан зIе а. Морфемни а, дошкхолладаларан а дошамаш.

Нохчийн дешан хIоттаман башхаллех кхеташ хилар. Дешнаш а, дешан форманаш а кхолларехъ морфемаша дечу гIуллакхах кхеташ хилар. Дешан морфемаш къастор. Дошкхолларан дакъошка хъаьжжина, дешан мехалла билгалйар. Цхъанаораман дешнаш харжар, къамелехъ царах пайдаэцар. Дешнийн зIенаш а, дешнаш кхолларан коьрта некъаш а билгалдар. Тайп-тайпанчу некъашца дешнаш кхолла хаар карадерзор. Нийсайаздарехъ дошкхолладаларан а, морфемийн а декъехула карадирзинчу хаарех, шардарех пайдаэцар. Тайп-тайпана хъесапаш морфемийн а, дошкхолладаларан а дошамашца кхочушдар.

Дешан хIоттамца дешнаш таллар, дошкхолладаларан таллам бар.

11 КЛАСС

Синтаксис, пунктуаци, цхъалхе предложенеш.

Синтаксис – грамматикин дакъа хилар билгалдаккхар. Дешнийн цхъаьнакхетар а, цуьнан дIахIоттам а, тайпанаш а довзар. Дешнийн цхъаьнакхетарехъ дешнийн уьйр а, тайпанаш а (бартбар, урхалла, тIетовжар) хууш хилар. Предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически маъІна а къасто хаар. Аларан Іалашоне а, эшаре а хъаьжжана, предложенийн тайпанашка йекъа хаар. Предложени кечйеш болу гIирсапш: эшарх (интонаци), логически тохарх, дешнийн къепех пайда эца хаар. Предложенин грамматически бух билгалбаккха хаар.

Цхъалхе а, чолхе а предложенеш вовшах къастор. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш а, церан билгалонаш йовзар. Цхъалхечу предложенийн тайпанаш: шинахIоттаман а,

цхъанахIоттаман а, йаържина а, йаржаза а, йуъззана а, йуъззана йоцу а, чолхейаьлла а, чолхейалаза а хилар хаар. ЦхъанахIоттаман предложенийн тайпанаш довзар. Чолхейаьлла предложени чолхечу предложених къасто хаар. Цхъанатайпанчу а, шакъаьстинчу а меженашца а, Iедерзарца а, йукъадалочу дешнашца а, йукъайалочу конструкцешца а йолу предложенеш вовшахкъасто хаар.

Чолхечу предложенин дакъошна йукъа синтаксически уьйр тосу коьрта гIирсаш гучубаха.

Тайп-тайпанчу уьйрашца йолу чолхе предложенеш, хуттургаш йоцу а, хуттургаш йолу а (чолхе-цхъаьнахетта, чолхе-караара) предложенеш йовза.

Къамелехь чолхе-цхъаьнахеттачу предложенех пайдаэцаран башхаллех кхета.

Чолхе-цхъаьнахетта предложени хIотторан коьртачу норманех кхета.

Чолхе-цхъаьнахетта предложени а, цхъанатайпанчу меженашца йолу цхьалхе предложени а грамматически тера йогIуш хиларх кхета; къамелехь йогIуш йолчу конструкцех пайдаэца.

Чолхе-цхъаьнахеттачу предложенешна синтаксически а, пунктуационни анализ йан.

Чолхе-цхъаьнахеттачу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хIитторан норманех пайдаэца.

Чолхе-караара предложенеш а, шакъаьстинчу меженашца йолу цхьалхе предложенеш а грамматически тера йогIуш хиларх кхета; къамелехь йогIуш йолчу конструкцех пайдаэца.

Чолхе-караарчу предложенех цхьалхе предложенеш йан а, цхьалхечу предложенех чолхе предложенеш йан а, маьIна а ца хуьйцуш.

Чолхе-караара предложени хIотторан коьртачу норманех а, къамелехь чолхе-караарчу предложенех пайдаэцаран башхаллех а кхета.

Чолхе-караарчу предложенешна синтаксически а, пунктуационни а анализ йан.

Чолхе-караара предложенеш хIитторан а, цу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хIитторан а норманех пайдаэца.

Хуттургаш йоцу чолхечу предложенийн тайпанаш къасто. Хуттургаш йоцу чолхечу предложенех къамелехь нийса пайдаэца.

Хуттургаш йоцу чолхе предложени хIотторан коьртачу грамматически норманех а, къамелехь хуттургаш йоцу чолхечу предложенех пайдаэцаран башхаллех а кхета.

Хуттургаш йоцу чолхечу предложенешна синтаксически а, пунктуационни анализ йан.

Пунктуаци. Орфографи.

Пунктуаци нийсайаздаран бакъонийн къепе санна йовзар. Пунктограммех кхетам балар хаар. Предложенин чаккхенгахь, цхьалхечу (чолхейаьллачу а, чолхейалазчу а), чолхечу предложенешкахь, ма-дарра къамелехь, цитаташкахь, диалогехь сацаран хьаьркаш хIитто хаар.

Пунктуационни хааршца йобзна само кхиор. Йозанехь пунктуационни коьрта норманаш ларйар. Дош орфографически къастор. Пунктуационни къастор. Орфографически а, пунктуационни а хьесапаш кхочушдеш орфографически дошамех, нийсайаздаран справочникех пайдаэцар.

НОХЧИЙН МЕТТАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

10 КЛАСС

№ п/п	Программин дакьойн а, темийн а цIераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Нохчийн маттах болу йукъара хаамаш				
1.1	Нохчийн мотт – Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт. Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт. Мотт – адамийн уйран а, кхиаран а, кыйсаман а гIирс	1	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
1.2	Меттан мехаллех а, йукъараллин дахарехь цо дIалоцучу меттигах а кхеташ хилар	1	1	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
Дерриг:		2	1	0	
	Дакъа 2. Фонетика. Графика. Орфоэпи				
2.1	Фонетика а, графика а, орфоэпи а лингвистикин дакьош санна. Аз – меттан уггар а жима дакъа. Озан а, элпан а дазар. ХIинцалера нохчийн абат. Фонетически транскрипцин цхьайолу кепаш (элементаш). Мукъа а, мукъаза а аьзнаш. Къамелдарехь аьзнийн хийцадалар. Нохчийн меттан	2	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .

	шатайпана абзнаш. Деха а, доца а мукъа абзнаш. Дифтонгаш. Нохчийн меттан интонаци, интонационни конструкциин коьрта тайпанаш. Орфоэпин коьрта норманаш				
2.2	Деха а, доца а, мукъа а, мукъаза а, зевне а, къора а абзнаш къестор. Дешан озан а, элпан а хIоттам дуьхь-дуьхьал хIоттор. Дешан озан-элпан анализ йар. Дешнаш дакъошка декъар. Дош цхьана могIанера вукху могIане сехьадаккхаран хаарш карадерзор. Нохчийн меттан интонаци а, орфоэпически норманаш а карайирзина хилар. Нохчийн меттан интонацин а, абзнийн къепен а башхаллех кхеташ хилар	1	1	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
Дерриг:		3	1	0	
	Дакъа 3. Дешнийн латтам а, дешнийн кхолладалар а				
3.1	Морфема меттан жима а, маьIне а дакъа хиларх кхетар. Дешан лард а, чаккхе а. Орам. Цхьанаораман дешнаш. Орамерчу элпийн хийцадалар. Суффикс. Дешхьалхе. Схьадовлаза а, схьадевлла а дешнаш. Дошкхолладаларх а, хийцадаларх а болу кхетам. Дошкхолларан а, формаххолларан а морфемаш. Нохчийн меттан дошкхолларан коьрта некъаш. Дошкхолладаларан га (пара) а, дошкхолладаларан зIе а. Морфемни а, дошкхолладаларан а дошамаш.	1	0	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
3.2	Нохчийн дешан хIоттаман башхаллех кхеташ хилар. Дешнаш а, дешан форманаш а кхолларехь морфемаша дечу гIуллакхах кхеташ хилар. Дешан морфемаш къастор. Дошкхолларан дакъошка хьабжжина, дешан мехалла билгалйар. Цхьанаораман дешнаш харжар, къамелехь царах пайдаэцар. Дешнийн зIенаш а, дешнаш кхолларан коьрта некъаш а билгалдар. Тайп-тайпанчу некъашца дешнаш кхолла хаар карадерзор. Нийсайаздарехь дошкхолладаларан а, морфемийн а декъехула карадирзинчу хаарех, шардарех пайдаэцар. Тайп-тайпана хьесапаш морфемийн а, дошкхолладаларан а дошамашца кхочушдар. Дешан хIоттамца дешнаш таллар, дошкхолладаларан таллам бар	1	0	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
Дерриг:		2	0	0	

	Дакъа 4. Лексикологи. Фразеологи				
4.1	Дош – меттан цхъа дакъа. Дешан лексически а, грамматически а маъІна. Къоман обздангаллин маъІнин дакъа шайца долу дешнаш. ЦхъанамаъІнин а, дукхамаъІнийн а дешнаш, дешан нийса а, тІедеана а маъІна. Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш. Нохчийн меттан лексика, шен схъайаларе хъаъжжина (билгала нохчийн а, тІеэцна а), жигара а, кІезиг пайдаоьцу а (историзмаш, архаизмаш, неологизмаш), цунах пайдаэцаран гуо (йукъара, шуйра пайдаоьцу дешнаш, диалектизмаш, терминаш, профессионализмаш). Лексикин стилистически дакъош: книжни, йукъара, къамелан. Фразеологизмаш, церан билгалонаш а, маъІна а. Аларш, дустарш, кицанаш. Нохчийн меттан дошамаш. Шинаметтан дошамаш	6	0	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru
4.2	Дахаран хъелашкахъ тІекареш дІакхехъарна оьшучу барамехъ лексически а, фразеологически а аларш карадерзор. ТІекаре йаран хъоле а, Іалашоне а хъаъжжина, къамелехъ шайн маъІнашца вовшашца даза тарлуш долчу дешнех пайдаэцар. Дешнийн маъІнаш къасторхъама а, синонимаш, антонимаш, фразеологически цхъаьнакхетарш харжархъама а, тайп-тайпанчу дошамашца болх бар. Дош лексически къастор	2	0	1	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru
Дерриг:		8	0	1	
	Дакъа 5. Морфологи				
5.1	Морфологи – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан къамелан дакъош. Коьрта къамелан дакъош. Церан грамматически маъІна а, морфологически билгалонаш а, синтаксически гІуллакх а. Нохчийн меттан дожарийн къепе: маъІна, кепаш, пайдаэцар. Нохчийн меттан къамелан дакъойн хенийн, классан гайтабийн къепе: маъІна, кепаш, пайдаэцар. ГІуллакхан къамелан дакъош. Церан маъІна, морфологически билгалонаш, синтаксически гІуллакх. ГІуллакхан къамелан дакъойн тайпанаш: маъІна, хІоттам, синтаксически гІуллакх. Айдардешнаш а, азтардаран дешнаш а	11	0	1	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru

5.2	Шайн коъртачу билгалонашца тайп-тайпана къамелан дакъош довзар. Дош морфологически къастор. Нохчийн литературни меттан норманашца догӀуш тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнийн кепех (форманех) пайдаэцар. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн къамелан дакъойн йукъара долчух а, йукъара доцчух а кхетар	2	1	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
Дерриг:		13	1	1	
	Дакъа 6. Iамийнарг карладаккхар				
6.1	Iамийнарг карладаккхар	1	0	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru .
Дерриг:		1	0	0	
	Дакъа 7. ЖамIдаран таллар				
7.1	Сочинени	1			
7.2	Изложени	1			
7.3	Талламан белхаш	3			
Дерриг:		5			
Программин сахътийн барам		34			

НОХЧИЙН МЕТТАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

11 КЛАСС

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѳераш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Таллама н белхаш	Кхоллара ллин белхаш	
	Дакъа 1. Синтаксис. Цхьалхе а, чолхе а предложени. Ма-дарра а, лач а къамел				
1.1	1. Синтаксис – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан синтаксисан дакъош. Дешнийн цхьаьнакхетар а, цуьнан дIахIоттам а, тайпанаш а. Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнийн уьйр а, тайпанаш а (бартбар, урхалла, тIетовжар). Предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически маъIна а. Аларан Iалашоне а, эшаре а хьаьжжана, предложенийн тайпанаш. Предложени кечйеш болу гIирсаш: эшар (интонаци), логически тохар, дешнийн къепе. Предложенин грамматически бух	5	1	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95.ru .
1.2	Цхьалхе а, чолхе а предложенеш. Цхьалхе предложени. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш а, цѳеран хилар а. Цхьалхечу предложенийн тайпанаш: шинахIоттаман а, цхьанахIоттаман а, йаьржина а, йаржаза а, йуьззана а, йуьззана йоцу а, чолхейаьлла а, чолхейалаза а. ЦхьанахIоттаман предложенийн тайпанаш. Чолхейаьлла предложени. Цхьанатайпанчу а, шакъаьстинчу а меженашца а, тIедерзарца а, йукъадалочу дешнашца а, йукъайалочу конструкцешца а йолу	5	0	1	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95.ru .

	предложенеш.				
1.3	Чолхе предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически бух а. Чолхечу предложенийн тайпанаш: хуттургийн а, хуттургаш йоцу а, чолхе-цхъаьнакхетта а, чолхе-карара а. Чолхе-цхъаьнакхетта предложени: дIахIоттам, тайпанаш, вовшех йозаран гIирсаш а, кепаш а. Чолхе-цхъаьнакхеттачу предложенешкара цхъалхечу предложенийн маьIнаш. Эшар (интонаци), сацаран хъаьркаш. Чолхе-карара предложенеш: дIахIоттам, тайпанаш. Чолхе-карарчу предложенехь коьртачу а, тIетухучу а предложенийн уьйран гIирс. Эшар (интонаци), сацаран хъаьркаш	5	1	0	www. desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www. urok95.ru .
1.4	Хуттургаш йоцу чолхе предложени, дIахIоттам. Хуттургаш йоцу чолхечу предложенешкара цхъалхечу предложенийн маьIнаш. Эшар (интонаци), сацаран хъаьркаш. Нехан къамел довзийтаран кепаш. Текст синтаксически дакъа санна. Предложенийн а, текстан дакъойн а уьйрийн гIирсаш а, кепаш а. Дешнийн цхъаьнакхетарехь дешнийн уьйран кеп къастор, предложенин грамматически бух билгалбар. Цхъалхечу а, чолхечу а предложенийн тайпанаш билгалдар. Предложени синтаксически къастор. Чолхе-карара предложенеш цхъалхечу а, цхъалхенаш чолхечу а предложенешка йерзор. Текст а, дешнийн цхъаьнакхетар а, предложени а кхолларан норманаш ларйар	5	0	0	www. desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www. urok95.ru .
1.5	Ма-дарра а, лач а къамел. Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор. Ма-дарра къамелехь сацаран хъаьркаш. Цитаташ а, цаьргахь сацаран хъаьркаш а	2	0	1	www. desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www. urok95.ru .
Дерриг:		22	2	2	
	Дакъа 2. Пунктуаци. Орфографи.				
2.1.	Пунктуаци нийсайаздаран бакъонийн къепе санна. Пунктограммех кхетам балар. Предложенин чаккхенгахь, цхъалхечу (чолхейаьллачу а, чолхейалазчу а), чолхечу предложенешкахь, ма-дарра къамелехь, цитаташкахь, диалогехь сацаран хъаьркаш.	3	0	0	www. desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www. urok95.ru .

	Пунктуационни хааршца йоъзна само кхиор. Йозанехъ пунктуационни коърта норманаш ларйар. Дош орфорграфически къастор. Пунктуационни къастор. Орфографически а, пунктуационни а хъсапаш кхочушдеш орфографически дошамех, нийсайаздаран справочникех пайдаэцар.				
2.2	Орфографи дешнаш а, церан кепаш нийсайазйаран бакъонийн система санна. Орфограммех кхетам. Орамехъ мукъа а, мукъаза а элпаш нийсайаздар. Ъ, Ъ нийсайазйар. Дешнаш цхъаъна а, къаъстина а, дефисца а йаздар. Дош дехъадаккхар. Доккха а, жима а элпаш йаздар. Нийсайазйаран дошамаш	2	1	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru.
Дерриг:		5	1	0	
	Дакъа 3. Iамийнарг карладаккхар				
3.1.	Iамийнарг карладаккхар	1	0	0	www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru.
Дерриг:		1	0	0	
	Дакъа 4. ЖамIдаран таллар				
4.1	Сочинени	1			
4.2	Изложени	1			
4.3	Талламан белхаш	3			
Дерриг:		5			
Программин сахътийн барам		33			

НОХЧИЙН МЕТТАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

10 класс

№ п/ п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Са хьт	Талла-ман белхаш	Кхолла-рал лин бел хаш		
	Нохчийн маттах болу йукъара хаамаш. (2 с. + 1 с.)					
1	Мотт, цуьнан коьрта билгалонаш, маъІна. Нохчийн мотт, цуьнан маъІна а	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
2	Нохчийн мотт а, цуьнан исбаьхьалла а	1	0	0		www. urok95/ru.
3	Талламан болх	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/
	Лексикологи. Фразеологи (8 с. + 1 с.)					
4	Нохчийн меттан дешнийн хазна	1	0	0		www. urok95/ru.
5	Синонимаш Омонимаш. Антонимаш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
6	Архаизмаш, историзмаш, неологизмаш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
7	Нохчийн меттан а, тІеэцна а дешнаш	1	0	0		www. urok95/ru.
8	Литературин меттан лексикин тайпанаш. Литературин мотт а, диалекташ а	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
9-10	Изложени	2	0	1		ps95.ru/dikdosham/
11	Нохчийн меттан паргІат а, чІагІделла а дешнийн цхьаьнакхетарш (фразеологизмаш)	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
12	Нохчийн меттан дошамаш. Дешнийн маъІна	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
	Фонетика. Графика. Орфоэпи (3 с. + 1 с.)					
13	Мукъа элпаш а, мукъа аьзнаш а	1	0	0		www. urok95/ru.
14	Талламан болх	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/

15	Доца шеконан мукъа аьзнаш <i>(а, у, и)</i>	1	0	0		www. urok95.ru .
16	Нийсааларан бакъонаш (Орфоэпин бакъонаш). Интонацех хаамаш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
	Дешнийн латтам а, дешнийн кхолладалар а (2 с.)					
17	Дешан латтам (дешан хIоттам)	1	0	0		www. urok95.ru .
18	Нохчийн маттахь дошкхолларх а, дешнийн форманех а кхетам	1	0	0		www. urok95.ru .
	Морфологи (13 с. + 2 с.)					
19	Цердош. Цердешнийн классаш, легарш, церан нийсайаздар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
20	Чолхечу а, цхъана дешдекъах лаьттаху а цIердешнийн нийсайаздар	1	0	0		www. desharkho.ru
21	Билгалдешнийн легарш, церан нийсайаздар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
22	Терахьдешнийн кхолладалар, легар, нийсайаздар	1	0	0		www. desharkho.ru
23 - 24	Сочинени	2	0	1		ps95.ru/dikdosham/
25	Церметдешнийн легар, нийсайаздар	1	0	0		www. desharkho.ru
26	Хандош. Хандешнийн хенийн чаккхенаш нийсайазйар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
27	Хандешан спряженеш, церан нийсайазйар. Нийса йоцу спряжени	1	0	0		www. urok95.ru .
28	Куцдош, цуьнан тайпанаш, нийсайазйар	1	0	0		www. urok95.ru .
29	ДештIаьхье, цуьнан нийсайазйар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
30	Хуттургаш, церан тайпанаш, нийсайазйар	1	0	0		www. urok95.ru .
31	Дакъалгаш, церан тайпанаш, нийсайаздар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
32	Айдардешнаш, церан тайпанаш нийсайаздар	1	0	0		www. urok95.ru .

33	Талламан болх	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/
34	Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн къамелан дакъойн йукъара долчух а, йукъара доцчух а кхетар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
	Іамийнарг карладаккхар (1 с.)					
35	Дешаран шарахь биначу белхан жамІдар	1	0	0		www. urok95/ru.
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		34	3	2		

НОХЧИЙН МЕТТАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

11 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талла-ман белхаш	Кхоллараллин белхаш		
	Синтаксис. Цхьалхе а, чолхе а предложени. Ма-дарра а, лач а кьамел (22 с. + 4 с.)					
1	Дийцаран, хаттаран, айдаран, тедожоран предложенеш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
2	Предложенехь дешнийн уьйр. Подлежащий, сказуеминий йуккьехь тире	1	0	0		www. desharkho.ru
3	Талламан болх	1	1	0		www. desharkho.ru
4	Галаташ тIехь болх. Цхьалхечу предложенийн кепаш	1	0	0		www. desharkho.ru
5	Предложения цхьанатайпана меженаш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
6	Цхьанатайпана а, цхьанатайпана боцу а кьастамаш	1	0	0		www. urok95.ru.
7	Предложения шакъаьстина меженаш. Шакъаьстина йуххедиллар, цуьнан нийсайаздар	1	0	0		www. urok95.ru.
8-9	Изложени	2	0	1		ps95.ru/dikdosham/
10	Латтаман дурс, цуьнан нийсайаздар	1	0	0		www. urok95.ru.
11	Йукъадало дешнаш, предложенеш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
12	Тедерзар, цуьнан нийсайаздар. Дешнаш-предложенеш хIаь, хIан-хIа	1	0	0		www. urok95.ru.
13	Чолхе-цхьаьнакхетта предложени а, цуьнгахь хуттургаш а, сацаран хьаьркаш а	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/

14	Талламан болх	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/
15	Глалаташ тlехь болх .Чолхе-караpчу предложенех кхетам	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
16	Чолхе-караpчу предложенехь караpа хуттургаш а, хуттурган дешнаш а	1	0	0		http://ps95.ru/nohch iyn-tezaurus/
17	Тlетухучу предложенийн грамматически билгалонаш. Тlетухучу предлженийн кепаш, церан схемаш	1	0	0		www. urok95/ru.
18	Тlетуху предложени, цуьнан карчамаш	1	0	0		www. urok95/ru.
19	Чолхе-цхьаьнакхетта предложени а, цуьнгахь хуттургаш а, сацаран хьаьркаш а	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
20	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь цlоьмалг, цlоьмалгаца тlадам, шитlадам	1	0	0		www. urok95/ru.
21	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь тире	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
22	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь шитlадам	1	0	0		www. desharkho.ru
23	Ма-дарра а, лач а кьамел. Ма-дарра кьамел лач кьамеле дерзор	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
24	Ма-даррачу кьамелехь сацаран хьаьркаш. Цитаташ а, цаьргахь сацаран хьаьркаш а	1	0	0		http://ps95.ru/nohch iyn-tezaurus/
25-26	Сочинени	2	0	1		ps95.ru/dikdosham/
	Пунктуаци. Орфографи (7 с. + 1 с.)					
27	Йозанехь сацаран хьаьркаш хlитторан бакьонаш. <i>Тlадам, хаттаран хьаьрк, айдаран хьаьрк</i>	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
28	Йозанехь сацаран хьаьркаш хlитторан бакьонаш. <i>Дукхатlадамаш, цlоьмалг, цlоьмалгаца тlадам</i>	1	0	0		www. desharkho.ru

29	Йозанехъ сацаран хъаъркаш хИтторан бакъонаш. <i>ШитИадам, тире, къовлариш, маъИалгаиш</i>	1	0	0		www. desharkho.ru
30	Нохчийн орфографих боцца хаамаш.Доккха элп йаздаран бакъонаш	1	0	0		http://ps95.ru/nohch iyn-tezaurus/
31	Талламан болх	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/
32	ГIалаташ тIехъ болх.					
33	Орамехъ мукъа а, мукъаза а элпаш нийсайаздар. Дешнаш цхъаьна а, къаьстина а, дефисца а йаздар	1	0	0		www. urok95.ru.
	Іамийнарг карладаккхар (1 с.)					
34	Іамийнарг карладаккхар. Дешаран шарахъ биначу белхан жамІдар	1	0	0		www. urok95.ru.
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		34	3	2		